

Тамара БАКІНА
кандидат філологічних наук, доцент
Київський національний лінгвістичний університет
м. Київ

КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ КАЗКИ Е.Т.А. ГОФМАНА «ЛУСКУНЧИК І МИШАЧИЙ КОРОЛЬ»

Наша увага до казки Е.Т.А. Гофмана, виданої 1816 року, пояснюється тим, що її сюжет відомий широкому загалу, людям, які не обов'язково читали сам твір, але бачили відомий балет, мультфільм, чули музичні фрагменти. Казка та її автор входять у шкільну програму як ілюстрації жанрової моделі та особливостей поетики німецького романтизму, романтичної іронії, гротеску.

Досвід роботи з текстом казкової повісті «Лускунчик і мишачий король» під час семінарсько-практичних занять у вузі засвідчив потребу діяльності, спрямованої на формування умінь сприймати культурологічну інформацію, виявляти її національно обумовлений смисл у літературному творі. В роботі зі студентами ми використовували комплексний, синхронічний та діахронічний підхід: таке поєднання забезпечує не лише глибоке розуміння тексту, але виявляє унікальність іншої культурної традиції.

У зображенні традицій європейського Різдва у повісті Гофмана поєднані архаїка давньої обрядово - ритуальної поведінки людей у найважливіший період року – з 24 грудня по 6 січня – та модернізовані, переосмислені або цілком новаторські звичаї нової епохи та нового побуту.

Різдвяний цикл свят передбачав обов'язковий підготовчий етап: випічку хліба, виготовлення ковбас та варіння пива. У казці Гофмана ковбасу для чоловіка королева готує власноруч. Частина їжі та свічки роздавали, тому у всіх заможних родин готували з великим надлишком. Вочевидь кухні та комори у цей час мали нагадувати легендарну країну Кокань.

Горіх як символ родючості, довголіття і прихованої мудрості теж вважався сакральною їжею на Різдво: звичай гризти різноманітні горіхи в колі родини, друзів, на зібраннях молоді поширений на

багатьох європейських територіях і продуктивний дотепер. Через історії персонажів казки (Марі, Фріца, Лускунчика) та для її реципієнтів-дітей віку, коли набуваються фізичні і духовні сили, автор актуалізує образний вираз «міцний горішок» через вставну історію про надтвердий горіх Кракатук. Нові культурні реалії пов'язані із Лускунчиком, дерев'яною людиноподібною фігуркою, яка розколює горіхи ротом. Щипці для горіхів, або горіхоколи існували здавна у різних формах та видах. Перші Nussknacker (лускунчики) з'явилися у Німеччині, в Рудних Горах, і масово поширилися на початку XIX ст. як дитячі іграшки. Популярність новій іграшці забезпечила казка Гофмана. І сьогодні лускунчики є характерним елементом різдвяного декору, оригінальним подарунком, бажаним предметом для колекціонування. Зазвичай лускунчиків «одягали» у форму різних владних представників. У казці Лускунчик – гусар, одягнений у доломан, лосини та високі чоботи. З огляду на історичні події (війни, які вів у Європі Наполеон Бонапарт) та на роль військових і кіннотників-гусарів, тогочасної військової еліти, такий вибір не випадковий і красномовний, проте не прозорий для сучасного читача.

Війна у казці теж є, проте на поле бою виходять військо іграшок і мишей. Уявлення про мишу як хтонічну істоту, пов'язану із продуктивною силою землі і одночасно із убивчою силою потойбіччя, характерне для європейської міфології. У народній свідомості миші та щури пов'язані з мотивом крадіжки, збитків (зокрема, відома із XIII ст. легенда про щуролова із міста Гаммельн увійшла до збірки братів Грімм «Дитячі та сімейні казки» (1812). Зооморфний образ королеви Мишильди та її підземного королівства, причини конфлікту із людьми, способи його вирішення у Гофмана мають багатозначний, символічний характер, по-різному зчитуваний, і як безжальна іронія щодо зазіхань на тотальну владу, і як безневинна ситуація дитячої гри. Узвичаєний нині атрибут Різдва – прикрашена ялинка, подарунки під нею – не мали поширення до середини XIX ст. Різдвяне дерево поступово десакралізується, звільняючись від асоціацій із раєм (головна прикраса – яблуко), і переходить у відання дітей. Його прикрашають солодощами, цукерками, пряниками, горіхами, у масовий побут міщан уводять звичай «трусити ялинку», тобто дітям дозволяють знімати ласощі для себе. Солодощі – це те нове у побуті святкового періоду,

орієнтованого на інтереси і смаки дітей. Проте символом бажання залишається марципановий замок, центральна споруда чарівної країни солодошів, куди приводить Лускунчик Марі. Адже для виготовлення марципану потрібні горіхи мигдалю.

Отже, художній текст виконає смислопороджувальну функцію у випадку уваги до фрагментів, які попередньо не викликали ніяких запитань читача, тому залишалися не освоєними. Культурологічний коментар співвідносить художній текст зі сферою культури і виявляє у ньому нові смисли.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гофман Е.Т. Лускунчик і мишачий король/ Ернст Теодор Амадей Гофман [переклад з нім. Євген Попович]. –К.: Школа, 2003. – С. 5-83.; Hoffmann E.T.A. Luskunchyk i myshachyi korol / Ernst Teodor Amadei Hoffmann [pereklad z nim. Yevgen Popovych]. – К.:Shkola, 2003. – S. 5-83.
2. Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы: Зимние праздники / Институт этнографии им. Н. Н. Миклухо-Маклая АН СССР. –М.: Наука, 1973. – 352 с.; Kalendarnyye obychai i obriady v stranakh zarybezhnoyi Yevropy: Zimnie prazdniki / Institut etnografii im. N.N.Miklukho-Maklaia AN SSSR. – М.: Nauka, 1973. – 352 s.
3. Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы: Исторические корни и развитие обычаев / Институт этнографии им. Н. Н. Миклухо-Маклая АН СССР. – М.: Наука, 1983. – 224 с. ; Kalendarnyye obychai i obriady v stranakh zarybezhnoyi Yevropy: Istoricheskie korni i razvitie obychaiev/ Institut etnografii im. N.N.Miklukho-Maklaia AN SSSR. – М.: Nauka, 1983. – 224 s.
4. Лускунчик // Музей іграшок регіону Рудних гір в місті Зайфен. – Режим доступу: https://www.spielzeugmuseum-seiffen.de/weihnacht_im_museum.cfm
5. Мифы народов мира. Энциклопедия: в 2-х т. – Гл. ред.. С.А Токарев. –М.: НИ «Большая Российская энциклопедия», 1998. ; Mify narodov mira. Entsyklopediya: v 2-kh t. – Gl.red. S.A.Tokarev. – М.: NI «Bolshaya Rossiyskaia enthyklopediia», 1988.